

CRONOLOGIA OBIECTELOR MĂRUNTE DIN ASEZAREA ÎNTĂRITĂ DE LA COȚOFENII DIN DOS/DOLJ

VLAD VINTILĂ ZIRRA

Odată cu primele cercetări științifice întreprinse la Coțofenii din Dos de către Carl Schuchhardt, la începutul toamnei anului 1918, s-a pus problema încadrării cronologice a așezării fortificate din apropierea localității cu același nume¹. Publicând rezultatele sondajului, autorul opina pentru plasarea vestigiilor descoperite în vremurile anterioare cuceririi traiane în Dacia, care, de altfel, ar fi pus capăt viețuirii din așezare. Argumentația sa era în primul rând de ordin istoric întrucât civilizația geto-dacilor încă nu fusese cunoscută în expresia sa arheologică decât foarte sumar².

În urma reluării săpăturilor de la Coțofenii din Dos în mod sistematic, materialele date la iveală au îngăduit o reconsiderare a perioadei de viațuire în „Cetatea Jidovilor”.

În speță, elementele de datare mai grăitoare — lăsând la o parte aspectul timpuriu pentru cea de-a doua vârstă a epocii fierului al ceramicii de uz comun — sunt reprezentate de micile fragmente de ceramică de lux grecească, specifice celei de-a doua jumătăți a sec. al IV-lea î. Ch. în special și de o parte dintre obiectele mărunte ivite de-a lungul anilor de investigații.

În ciuda întinderii considerabile a așezării fortificate getice de la Coțofenii din Dos, numărul de obiecte mărunte descoperite în cursul celor unsprezece campanii de săpături rămâne relativ mic. O explicație pentru această constatare ar putea fi legată de faptul că solul din care au fost dezgropate vestigiile arheologice

¹ C. Schuchhardt, *Schumacher-Festschrift*, 1930, 184-188.

² *Ibidem*, 185. Începutul locuirii este apreciată către 400 î. Ch. datorită unui ciob de ceramică grecească decorată cu figuri roșii (Abb. 3). Astăzi, cunoștințele mult mai ample asupra ceramicii grecești pictate permit datarea fragmentului respectiv în sec. al IV-lea î. Ch., mai degrabă în prima jumătate (Pentru aceasta vezi capitolul despre micile resturi de ceramica greacă de la Coțofenii din Dos și P. Alexandrescu, *Thraco-Dacia*, I, 1976, 118 care se referă la un fragment de skyphos (?) cu figuri roșii ilustrat de I. Nestor, *BerRGK*, 22, 1933, 157-158, pl. 19/8) ce este același cu cel publicat de Schuchhardt.

ale așezării este agresiv, încât, chiar și acele obiecte mărunte care au putut fi recuperate se află într-o stare de conservare destul de proastă. Excepție fac doar fibulele traco-gețice de bronz care au fost apărute de patina benignă.

Totodată, în întregul sit de la Coțofeni, s-a putut observa că, în comparație cu întinderea apreciabilă a acestuia, depunerea rezultată de pe urma locuirii gețice este relativ subțire³.

Cu toate acestea gama obiectelor mărunte este destul de diversă și, totodată, ar putea constitui, o sursă de indicii cu o considerabilă importanță pentru datarea locuirii protoistorice din așezarea fortificată de la Coțofeni din Dos.

Interesant se prezintă faptul că, anticipând, pare a se degaja impresia unei congruențe cronologice din urmărirea obiectelor mărunte scoase la iveală, potrivit cunoștințelor mai recent dobândite asupra unor categorii din acestea, în speță fibule, vârfuri de săgeți, inele, cercei, topoare, ciocan, etc. pentru că, practic, acestea ar fi categoriile de piese care sunt susceptibile de a avea o semnificație în datare. Alte piese, ne referim în special la toporul cu „brațele în cruce” (fig. 6/1), dar și la calapoadele pentru prelucrarea vaselor de argilă (fig. 1/4, 2/3, 6, 7) datorită faptului că au fost aflate în poziții stratigrafice limpezi au putut fi ele însele dateate cu destulă precizie, grație, între altele, celorlalte obiecte mărunte.

Pe lângă acestea, restul categoriilor de obiecte mărunte (brățări, fusaiole, greutăți pentru războiul de țesut, lame de diferite dimensiuni și forme etc.) aduc mărturii mai vagi privind cronologia așezării de la Coțofeni din Dos, dar argumentează variatele cunoștințe meșteșugărești ale locuitorilor vechii cetăți.

Tipurile de fusaiole întâlnite în timpul săpăturilor de la Coțofeni din Dos sunt curențe pentru descoperirile din spațiul getic al celei de-a doua vârste a epocii fierului (fig. 1/2-3,5; 2/1-2, 4-5, 8; 3/1). Formele cele mai obișnuite sunt cele bitronconice, indiferent de dimensiunile absolute (fig. 1/3,5; 2/2,5; 3/1). Există și un exemplar tronconic aplatizat (fig. 2/1). Mai deosebite sunt exemplarele, vădit cu aceeași funcționalitate, care au fost realizate prin perforarea unor cioburi prelevate din vase de dimensiuni mari (juducând după profilul aproape drept al fusaiolelor astfel confecționate). Din păcate este imposibilă identificarea formei de vas din care au fost selecționate fragmentele de pereți (fig. 1/2; 2/4. 8). Astfel de prelucrări de cioburi cu scopul de a obține fusaiole reprezintă o practică ilustrată și prin alte descoperiri. Un exemplu pentru aceeași epocă întâlnim la Satu Nou („Valea lui Voicu⁴”), iar pentru intervalul sec. II-I î. Ch., la Popești, punctul Nucet, dar și în așezarea de la biserică („B⁵”). Rămâne fără răspuns întrebarea dacă între cioburile-fusaiolă și așa-numitele „jetoane” ar exista vreo relație sau

³ La Bîzdîna (com. Calopăr) cantitatea de obiecte mărunte aduse la lumina zilei este substanțial mai mare, deși suprafața cercetată prin săpături arheologice a fost sensibil mai redusă. Vezi C.M. Tăulea, *Thraco-Dacica* 5, 1984 și *Oltenia* 7-8, 1988-1989, 15-27.

⁴ M. Irimia, N. Conovici, *op. cit.*, 148, fig. 30/8, 13. Cioburile-fusaiole provin din nivelul I al așezării gețice, deci sec. IV-III î. Ch.

⁵ Cercetări inedite.

pur și simplu obținerea fusaiolelor din fragmente de vase ține de graba și comoditatea utilizatoarelor.

Vom pomeni aici, având în vedere că există o legătură așa-zis tehnologică, și o greutate pentru războiul de țesut de forma unui trunchi de piramidă, străbătut în partea sa superioară de un orificiu prin care obiectul respectiv putea fi agățat (fig. 1/1). Prezența sa este de asemenea frecventă în mai toate vestigiile de locuire geto-dacică.

În sectorul I („zid”) al așezării de la Coțofenii din Dos, în stratul cenușos din șanțul transversal dintre S III și caseta V P₁ (nivelul inferior) a fost descoperită o unealtă de olar („lustruitor”) (fig. 1/4) pentru prelucrarea ceramicii. Această poziție stratigrafică ne îndeamnă să credem că obiectul este anterior constituirii marii „movile” de pe cota maximă a fortificației.

Un alt calapod (fig. 2/3), și el bine asigurat stratigrafic, s-a ivit printre resturile locuinței A/1988 (sectorul III). Condițiile de descoperire ale acestui obiect sunt interesante: a apărut sub urmele intense de arsură ale uriașei excavații din zona sectorului respectiv, în preajma unor resturi de vatră de foc, alunecată din poziția originală la baza excavației. Evidența stratigrafică propune, socotind că marea „groapă” din sectorul al III-lea al așezării de la Coțofenii din Dos a fost realizată în cursul sec. al VI-lea î. Ch., mai probabil în cea de-a doua jumătate a sa, concluzia plasării cronologice a calapodului de prelucrat ceramică între vestigiile aparținătoare sec. al IV-lea î. Ch., eventual chiar primei sale jumătăți. Această datare relativă, pare să constituie o excepție în raport cu celelalte obiecte similare, frecvent întâlnite în cadrul așa-numitei perioade „clasice” a civilizației geto-dacice, potrivit constatărilor lui M. Babeș⁶. Piesa aceasta, ca și cea amintită anterior, cât și altele două similare (provenite din S XI A, care corespund doar cronologiei generale a așezării, fig. 2/6,7) reprezintă dovezi suficiente pentru a sugera modificarea intervalului de timp în care acestea au fost utilizate⁷. De altfel, „lustruitoare” din faza timpurie a civilizației geților sunt cunoscute și prin descoperirile destul de recente de la Satu Nou. Câteva au fost identificate în nivelul I al locuirii getice, nivel care corespunde sec. IV-III î. Ch⁸, deși s-a atras atenția că pe baza urmăririi descoperirilor care au furnizat „lustruitoare”, acestea nu apar „în așezări a căror existență să fie în întregime anterioară mijlocului sec. al II-lea î.e.n....”⁹.

Ca și în alte așezări aparținând civilizației geto-dacilor, au fost găsite și la Coțofeni mai multe obiecte din lut ars (fig. 3/2, 4, 5-9) de a căror destinație și întrebuințare în acea vreme nu putem fi încă destul de lămurii, deși în ultimul timp s-au făcut eforturi utile în această privință. V. Sirbu argumentează că o parte dintre obiectele de acest fel ivite la Coțofeni ar avea funcție rituală în practicile

⁶ M. Babeș, SCIVA I, 31, 23-31.

⁷ *Ibidem*, 26-27.

⁸ M. Trîmba, N. Conovici, *op. cit.*, 148, fig. 27/19, 30/4.

⁹ *Ibidem* 43.

magico-religioase¹⁰. Altele pot fi totuși chiar simple jucării, peșemne ale copiilor acelor îndepărtate vremuri. Obiectul elipsoidal, străbătut de perforații, este gol pe dinăuntru, dar conține câteva pietricele care, în momentul vreunei mișcări, zuruie (fig. 3/9). Gândul nu ne poate duce decât la o jucărie de copil sau la o amuletă. „Zomăitori“ au mai fost întâlnite și în alte descoperiri: Bunești-Averești, Independența, Poiana¹¹. Dacă la Bunești-Averești „zomăitoarea“ pare să țină de sec. IV-III î. Ch.¹², cele de la Independența și Poiana s-ar părea că sunt mai recente, sec. III-II î. Ch., respectiv II î. Ch.-I d. Ch.¹³. V. Sârbu socotește că astfel de obiecte ar fi făcut parte din „trusele magico-vrăjitoresci întâlnite la populațiile „primitive“ studiate de etnografi...“¹⁴. Mai nelămurită rămâne întrebuintarea unui alt obiect (fig. 3/6) care în plus este și fragmentar, străbătut de două canalicule, unul longitudinal, celălalt transversal. În aparență ar putea fi vorba tot de o amuletă, eventual o figurină. Cel de-al treilea obiect „neidentificat“ se prezintă ca un capac în miniatură, iar văzut de sus ca o stea cu cinci colțuri (fig. 3/8), pe când un altul seamănă mai mult cu un vas liliputan (fig. 3/2). Având în vedere că în lumea geților și dacilor apar relativ constant vase în miniatură, ar fi credibilă și acoperirea unora dintre acestea cu capace pe măsură. Menționăm și două obiecte asemănătoare, aproximativ piramidale (fig. 3/5, 7), cu bază rectangulară, precum și un pandantiv.

În 1982 a fost recuperat un fragment, de mici dimensiuni, dintr-o râșniță de piatră (o varietate de gresie; fig. 3/3). Poziția sa stratigrafică pare să indice o fază de locuire ulterioară dezafectării zidului de cărămidă. Micimea restului de râșniță face îndoielnică o propunere de reconstituire, prin urmare și o discuție pe baza unor posibile paralele. Totuși, judecând după foarte vaga convexitate a feței interne a fragmentului, cutezăm să avansăm sugestia unei posibile asemănări cu o râșniță ilustrată în raportul preliminar privind săpăturile de la Satu Nou¹⁵. Instrumentul provenea din nivelul I al așezării de epocă getică.

Obiectele mărunte făurite din metal, descoperite în urma cercetărilor, spre deosebire de cele din lut ars, aduc substanțial mai multe lămuriri privind orizontul locuirii din „Cetatea Jidovilor“.

Fibulele găsite în timpul celor 11 campanii de săpături sunt în număr de nouă (9). Între acestea, șase fac parte din tipul traco-getic (fig. 4/1-6), una este de tip „linguriță“ (fig. 4/8), iar alta din tipul cu balama și port-agrafă înaltă (fig. 4/9). Cea de-a noua fibulă, fragmentară și aflată într-o stare de conservare proastă, ar putea fi (cu destulă probabilitate), o piesă de schemă Latène B (mai precis B₂), după cum ar indica atât forma arcului, cât și distanța dintre arc și recurbură piciorului (fig. 4/7).

¹⁰ V. Sârbu, SCIVA 4, 1987, 303-322.

¹¹ *Ibidem*, 310.

¹² *Ibidem*, 303; V.V. Bazarciuc, SCIVA 1, 38, 1987, 33-39.

¹³ V. Sârbu, *op. cit.*, 306-307.

¹⁴ *Ibidem*, 310.

¹⁵ M. Irimia, N. Conovici, *op. cit.*, 148, fig. 30/1.

Fibulele traco-getice din așezarea de la Coțofeni (fig. 4/1-6) sunt diferite ca serie și variantă¹⁶, dar majoritatea acestora (4 exemplare, fig. 4/3-6) se înscriu seriei a III-a (variantele V_b, V_c Berciu¹⁷) pe când două exemplare (fig. 4/1-2) se subsumează seriei I (varianta I_b Berciu¹⁸). Prima dintre acestea (fig. 4/1), de altfel încadrabilă subvariantei Ib₁, confecționată din fier, descoperită în cadrul unei locuințe databile pe baza ceramicii în cursul sec. al IV-lea î. Ch., poate chiar în prima jumătate a acestui veac, și care a fost anterioară amenajării cuptoarelor din sectorul II, este una dintre cele mai timpurii fibule traco-getice aflate până acum în România¹⁹.

Cel de-al doilea exemplar traco-getic din această serie (subvariantea I b₁) poate fi și el socotit ca aparținând sec. al IV-lea î. Ch. (fig. 4/2).

O altă fibulă traco-getică clasificabilă variantei III a₂ (V b Berciu²⁰), datează cu probabilitate pe la cumpăna veacurilor IV-III î. Ch. (fig. 4/3).

Celelalte fibule traco-getice de la Coțofeni din Dos pot fi plasate și ele în cadrul seriei a III-a, varianta IIIc, cu secțiune poligonală, (Vc Berciu²¹), una dintre cele mai caracteristice spațiului getic dintre Carpați și Dunăre²². De aceea nu ne miră numărul mai mare de exemplare (3, fig. 4/4-6) prin raport cu celelalte piese traco-getice. Din punct de vedere cronologic ele sunt databile cu destul de bună probabilitate în prima jumătate a sec. al III-lea î. Ch. și până către mijlocul aceluiași veac²³, constituind un argument pentru continuarea locuirii din așezare în acest interval de timp, marcând, totodată, orizontul de sfârșit al acesteia. O poziție cronologică apropiată atestă și fibula fragmentară de schemă Latène B (dacă reconstituirea poate fi acceptată; fig. 4/7).

O situație similară se constată la Băzdăna, unde autorul cercetărilor, C.M. Tăulea²⁴, a identificat în urma unor săpături de mai mică amploare 18 fibule

¹⁶ Am utilizat în capitolul de față clasificarea cea mai recentă a fibulelor traco-getice propusă de către Vlad V. Zirra, în curs de publicare. Noua clasificare se apropie mai mult de cea propusă de R. Vulpe (1940, 48 și urm.) stabilind trei serii principale, având drept criteriu forma piciorului acestor piese (I — drept cu sau fără buton terminal; II — de formă conică sau piramidală; III — în forma literei „S”). Cele trei serii cuprind fiecare variante (uneori subvariante) individualizate în funcție de aspectul și secțiunea arcului. Deși cele trei serii principale sunt contemporane, în linii mari, variantele incluse lor, potrivit contextelor de descoperire, aparțin, unele (cele cu arc mai subțire), celei de-a doua jumătăți a sec. al IV-lea î. Ch., iar altele (cele cu arcuri mai masive sau poliedrice în secțiune), primei jumătăți a sec. al III-lea î. Ch. Pentru ușurința urmăririi discuției, facem referire și la tipologia stabilită de D. Berciu (Balkanica, 6, 1943, 283 și urm.), completată de A.D. Alexandrescu (Thraco-Dacica I, 1976, 131 și urm.)

¹⁷ D. Berciu, *Balkanica*, 1943, 300, fig. 6.

¹⁸ *Ibidem*, loc. cit.

¹⁹ Pe lângă contextul de descoperire, însăși morfologia acestei fibule are aparență arhaică.

²⁰ *Ibidem*, loc. cit.

²¹ *Ibidem*, loc. cit.

²² A.D. Alexandrescu, *Thraco-Dacica*, I, 1976.

²³ V.V. Zirra, în curs de publicare.

²⁴ În cazul așezării înaltă de la Băzdăna fibulele traco-getice reprezintă o categorie de materiale dintre cele mai importante pentru cronologia primului nivel de locuire getic.

traco-getice²⁵, din care majoritatea e compusă din variante târzii, în special a celei de-a III-a serii (Berciu V_b, V_c²⁶). Autorul deduce prezența în această așezare a unui atelier metalurgic care se îndeletnicea cu confecționarea unor asemenea obiecte mărunte, bazându-se pe de-o parte pe numărul ridicat de astfel de obiecte de podoabă, pe de-altă parte pe identificarea unor resturi pe care le socotea în legătură cu procesul de prelucrare și fasonare a metalului²⁷. La Coțofeni, însă, n-avem nici un indiciu de acest fel, iar numărul pieselor de podoabă recuperate prin săpături este totuși redus în comparație cu cel al fibulelor care provin de la Băzdăna.

Fibula linguriță, fragmentară, (fig. 4/8) își găsește locul în rândul tipului caracteristic Daciei în special la cumpăna veacurilor I î. Ch. și I d. Ch., după cum ne lasă să întrevădem o serie amplă de descoperiri atât din interiorul, cât și din exteriorul arcului carpatic. Totuși se constată o preferință a difuziunii fibulelor „linguriță“, pusă pentru prima dată în evidență de K. Horedt, într-un areal cuprins între bazinul Mureșului și Dunăre²⁸. Același autor încadrează aceste podoabe (anume pe cele de argint) în grupa târzie a tezaurelor de argint din perioada geto-dacică „clasică“²⁹. O opinie apropiată avansează și C. Preda, pomind de la exemplarele rezultate prin săpăturile de la Sprâncenata³⁰ Oricum avem de-a face cu fibule la care „lingurița“ care acoperă resortul, cel mai adesea pierdut, e de dimensiuni învederat mai mari decât la exemplarele pentru care W. Krämer propunea o plasare cronologică mai timpurie în cadrul Latène-ului târziu³¹.

O situație relativ apropiată din punct de vedere al datării, dar probabil ceva mai târziu, prezintă fibula cu balama și port-agrafă înaltă (fig. 4/9), tip mai rar întâlnit pe meleagurile noastre, dar totuși prezent. Amintim un exemplar foarte asemănător descoperit la Sucidava. Piesa a fost găsită de C.M. Tătulea într-o „groapă dacică“, fără să se facă alte precizări³². Oricum, esențială pare a fi prezența balamalei la aceste piese care nu au fost până acum întâlnite în circulație pe meleagurile Daciei înainte de prima jumătate a sec. I î. Ch., după cum pare să indice una dintre fibulele cele mai timpurii prevăzute cu

²⁵ Circa 30 de fibule, potrivit unor informații orale ulterioare.

²⁶ D. Berciu, loc. cit.

²⁷ Ideea existenței unui atelier metalurgic este acceptabilă, chiar dacă deductivă. (C.M. Tătulea, *Oltenia* 7-8, 1988-1989, 19) Totuși e mai greu de crezut că fibula din fig. 2/5 (p. 18) nu este complet finisată, întrucât mai există astfel de piese cu butonul terminal abia schițat sau absent. Un exemplu comod în această privință este chiar un exemplar de la Coțofeni (pl. fig. și nota 4), dar nu mai puțin chiar piesele publicate de Tătulea (op. cit., fig. 2/2 și 2/3). De aceea înclinăm să credem că avem de-a face cu o morfologie „normală“ a unor fibule traco-getice mai timpurii (a doua jumătate a sec. al IV-lea î. Ch.), date pe care o propune și autorul săpăturilor de la Băzdăna

²⁸ K. Horedt, *Dacia N.S.*, 17, 1973, 130.

²⁹ *Ibidem*, 151. Vezi de asemenea K. Horedt, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, 130.

³⁰ C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Olteului inferior. Dava de la Sprâncenata*, București, 1986, 63-64.

³¹ W. Krämer, *Germania*, 49, 1971, 111-132.

³² Informația a fost preluată dintr-un carnet de săpătură care a aparținut lui C.M. Tătulea.

balama, provenită din tumulul nr. 3 de la Popești, ridicat pesemne în intervalul menționat mai sus³³

O altă analogie cu destule șanse de apropiere ar putea fi stabilită între fibula cu balama de la Coțofeni și cea apărută în urma cercetărilor de la Mătăsaru³⁴. Acest din urmă exemplar se asocia în cadrul unei locuințe cu un denar bătut de Marcus Aurelius în anii 170-171 d. Ch. Fibula de la Mătăsaru pare, însă, mai evoluată prin existența decorului, absent la piesele de la Coțofeni și Sucidava.

Paralele interesante se pot avansa și cu unele fibule care au circulat în Pannonia pe la începutul epocii imperiale³⁵.

Rămâne întrebarea dacă aceste două fibule în urmă amintite (cea „linguriță” și cea cu balama, alături de un vârf de săgeată ca barbeluri lungi și cu dulie mare, fig. 7/6) ar putea constitui un indiciu în favoarea unei locuiri, fie și sporadice ori tranzitorii în vremea Latène-ului recent, întrucât, afară de ele, nu au mai apărut în timpul cercetărilor nici un fel de alte materiale care să sugereze o revenire târzie a locuirii după o întrerupere considerabilă de timp.

Întâmplător, în anul 1987, în pământul aruncat dintr-o secțiune a anului precedent (obiectul a apărut între S VIII și S X, sectorul 3), a fost găsit un topor cu aripioare (Ärmchenbeil) din fier, puternic oxidat, dar întreg (fig. 5/1).

Astfel de arme sunt cunoscute în număr relativ mic până acum în urma descoperirilor din România. Între acestea amintim topoarele cu aripioare de la Trestiana³⁶, Bunești-Averești³⁷, Cemat³⁸, Popești-Nucet³⁹, Ferigile⁴⁰ și Vințu de Jos⁴¹. Între exemplarele provenite din punctele pomenite, afară de cele de la Bunești-Averești și Popești-Nucet (probabil), aceste piese sunt dificil de datat, iar ecartul cronologic dintre ele pare a fi substanțial. Urmărind pe spații mai întinse (Europa și Orientul Apropiat) repartitia topoarelor cu aripioare, confecționate din fier, se observă că acestea, în marea lor majoritate, nu apar mai târziu de sec. VII-VI î. Ch.⁴². Totuși, în România, a fost găsit un topor cu aripioare, care poate fi plasat pe baza contextului de descoperire mai târziu decât sfârșitul Hallstatt-ului, respectiv în sec. IV-III î. Ch.⁴³ Oricum, unicitatea cazului ne-ar fi putut îndemna să credem că avem de-a face cu un obiect a cărui întrebuințare s-a prelungit mult dincolo de răstimpul său caracteristic de producere și circulație⁴⁴. Apariția

³³ A. Vulpe, *Thraco-Dacica* 1, 1976, 214, fig. 10/3. Datarea propusă de autor se sprijină pe prezența unei monede locale getice și pe o toartă de amforă (p. 215).

³⁴ Gh. Bichir, *Dacia* 24, N.S., 158, fig. 3/1.

³⁵ I. Kovrig, *Dissertationes Pannonicae*, 2, 4, 1937, 114, T. XIV/141-143, 148-151.

³⁶ M. Petrescu-Dâmbovița, *Dacia* N.S. 2, 1958, 61, fig. 2/1-2 și 4/1-2.

³⁷ V.V. Bazarciuc, *SCIVA*, 34, 3, 1983, 252 și urm., fig. 1/2.

³⁸ Z. Székely, *Dacia* N.S. 10, 1966, 210, fig. 5/4.

³⁹ R. Vulpe, *M.C.A.* 3, 1957, 230, fig. 5/4.

⁴⁰ A. Vulpe, *Necropola hallstatiandă de la Ferigile*, 1967, 64, 118, fig. 19/16.

⁴¹ A. Popa și I. Bertiu, *Dacia* N.S. 1964, 93, fig. 1/6.

⁴² Anke Wess, *Die Ärmchenbeile der Aken Welt*, Bonn, 1990.

⁴³ V.V. Bazarciuc, loc. cit.

⁴⁴ A. Wess, op. cit., 145.

exemplarului de la Coțofenii din Dos, în caz că nu a fost antrenat întâmplător în timpul lucrărilor de amenajare a cuptoarelor⁴⁵, confirmă poziția cronologică târzie a toporului cu aripioare de la Bunești-Averești⁴⁶. În plus, prin săpăturile de la Coțofenii din Dos s-a dezvelit un fragment de obiect de fier, care, cu o bună probabilitate, făcea parte din tăișul unui topor cu aripioare, rupt din vechime (fig. 5/4).

Pe de altă parte, seria III D, potrivit tipologiei recent produse de A. Wesse⁴⁷, grupează exemplare post hallstattiene, încât, toporul cu aripioare de la Coțofeni nu pare să reprezinte o surpriză în mediul⁴⁸ în care a fost aflat, respectiv locuirea getică din aşezarea întărită eponimă⁴⁹.

Toporul cu „brațele în cruce” (Hackenaxt) descoperit la Coțofenii din Dos a fost găsit în zona sectorului III („cuptoare”), în suprafața E/1989, în lipitura locuinței de sub arsura cuptoarelor. Exemplarul este din fier (fig. 6/1) și, în ciuda faptului că este puternic oxidat, datorită masivității sale, forma a rămas perfect definită. După cum reiese din condițiile de descoperire, toporul provine din depunerea corespunzătoare nivelului de locuire getică, dar este anterior amenajării și utilizării cuptoarelor. Ar fi destul de dificil de pretins că piesa respectivă să fi fost antrenată în acest nivel o dată cu lucrările de mari proporții necesitate de amenajarea cuptoarelor de ars cărămizi. Totuși, un asemenea dubiu pare tentant întrucât prezența unui astfel de obiect în depunerea rezultată în urma locuirii din a doua vârstă a epocii fierului cu greu și-ar putea găsi explicație, din moment ce topoarele cu „brațele în cruce” se situează mai cu seamă în eneolitic și, mai târziu, în epoca bronzului⁵⁰. Din punct de vedere tipologic s-ar putea stabili o paralelă apropiată cu tipul Jászladány, anume varianta Târnăvița⁵¹, dar, desigur, piesele încadrate aici sunt realizate numai din bronz. La Coțofenii din Dos a mai fost găsit întâmplător un topor de bronz din aceeași specie, despre care, din nefericire, nu putem fi siguri dacă provenea din același sit⁵², deși, în cursul săpăturilor, au fost identificate în mod sporadic vestigii ale unei locuiri aparținătoare

⁴⁵ În aşezarea întărită de la Coțofenii din Dos nu au fost identificate materiale care să aparțină în mod indubitabil epocii hallstattiene

⁴⁶ Amândouă exemplarele în urmă amintite au avut mai probabil rol de unelte decât de arme. În această privință urmărim discuția rezumată de A. Wesse, op. cit., 94-95. Însăși zona (a cuptoarelor) din care provine exemplarul de la Coțofeni poate fi un indiciu în sprijinul acestei idei, întrucât amenajarea sa a necesitat o enormă strădanie colectivă.

⁴⁷ A. Wesse, op. cit., 167, Abb. 55.

⁴⁸ În aşezarea întărită de la Coțofenii din Dos nu au fost identificate materiale care să aparțină epocii hallstattiene.

⁴⁹ Atragem atenția asupra faptului că toporul cu aripioare de la Coțofeni este ușor curb în profil. Spre deosebire de exemplarele grupate de A. Wesse în supravarianta III D, a cărui profil este drept

⁵⁰ A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II*, PBF, Abteilung X, Band 5.

⁵¹ *Idem, ibidem*. Tafel 13/101-103.

⁵² Obiectul a fost publicat de D. Berciu *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939; 87, fig. 85/a,b, după care ar proveni de la cetatea „Mihăiță”. Descoperirea este pusă pe seama lui C. Schuchardt, fără să fie menționată vreo referință. Astăzi, punctul unde s-au făcut săpături în

culturii Coțofeni, care ar permite în linii mari un sincronism cronologic cu obiectul discutat.

În epoca fierului, topoarele cu „brațele în cruce” dispar aproape cu desăvârșire, încât exemplarul recuperat de la Coțofenii din Dos în 1989 pare a fi o excepție notabilă. Singurele topoare cu „brațele în cruce” care aparțin celei de-a doua vârste a fierului au fost găsite pe muntele Amota³³ (întâmplător, deci rămâne în dubiu orizontul cronologic din care va fi făcut parte) și la Grădiștea Muncelului³⁴. Regretăm că despre exemplarele provenite din descoperirea în urmă amintită nu au putut fi furnizate informații legate de poziția lor stratigrafică. Autorii le socotesc pe acestea unelte de tâmplărie, tesle-topor, (... „unealtă ce ar putea fi numită la fel de bine topor cu bratele în cruce, datorită asemănării cu bine cunoscutele piese preistorice din aramă”³⁵). Unul din exemplarele întâlnite aici constituie o bună analogie celui de la Coțofenii din Dos, cu toate că gaura de înmănușare se prezintă puțin diferit³⁶, pe când celelalte sunt vădit mai îndepărtate ca schemă constructivă. Cercetătorii clujeni I. Glodariu și E. Iaroslavski sunt de părere că ele datează „... de la sfârșitul sec. I e.n. și începutul veacului următor”³⁷. “

Vârfurile de săgeți, aflate în urma cercetărilor de la Coțofenii din Dos, sunt în număr de patru (fig. 7/3-6), trei dintre ele fiind de tipul curent lumii getice din a doua vârstă a epocii fierului, cu câte trei muchii puțin reliefate, confecționate din bronz și în secțiune de forma unui triunghi cu laturile mai mult sau mai puțin concave (fig. 7/3-5). Trăsăturile enumerate sunt proprii unui mare număr de vârfuri de săgeți scoase la lumină în urma cercetărilor asupra vestigiilor civilizației getilor și dacilor, începând cu faza sa timpurie și până în faza sa înfloritoare, care în mod convențional, în ultima vreme, este numită, „clasică”. De aceea, pentru a putea face o distincție în cadrul grupului de săgeți la care ne-am referit, este necesară și urmărirea unei alte caracteristici: anume, prezența sau absența pedunculului. La vârfurile de săgeți rezultate din săpăturile de la Coțofenii din Dos, pedunculul este de dimensiuni mici, iar la unul din ele chiar lipsește (fig. 7/5), dar în corpul piesei se observă un orificiu practicat pe axul său longitudinal, destinat receptării tijei de lemn a săgeții. La drept vorbind, chiar și la celelalte două exemplare (fig. 7/3,4) pedunculul poate fi socotit mai degrabă a fi un manșon, cu funcția clară de înmănușare, după cum atestă orificiile care se întrezăresc pe axul longitudinal. În schimb, vârfurile de săgeată trimuchiante și cu peduncul mai lung,

azezarea fortificată getică este desemnată cu apelativul de „Cetatea Jidovilor” sau „La Jidovii”, iar Mihăița se numește unul din cele ce intră în componența comunei Coțofenii din Dos (din 1989, Coțofeni), aflat la circa 5 km la sud față de situl amintit.

³³ A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, pl. 19/21. Ilustrarea piesei fiind de dimensiuni reduse, nu e posibilă aprecierea în amănunțime a unei posibile paralele cu exemplarul de la Coțofenii din Dos/1989.

³⁴ I. Glodariu, E. Iaroslavski, *Civilizația fierului la daci*, Cluj, 1979, 84, fig. 45/2-5.

³⁵ *Ibidem*, 84.

³⁶ *Ibidem*, fig. 45/4.

³⁷ *Ibidem*, 85.

care se înfigea în partea de lemn a proiectilului (tipul nr. II, potrivit clasificării lui E. Moscalu⁵⁸, de asemenea, tipul II în vederile lui Glodariu și Iaroslavschi⁵⁹) sunt proprii perioadei „clasice” a civilizației geto-dacice.

Analogii pentru vârfurile de săgeată de la Coțofenii din Dos (fig. 7/3-5) sunt numeroase și diverse și pot fi stabilite cu piese descoperite în mai toate așezările și cimitirele getice din faza sa timpurie. Vom aminti aici numărul mare de vârfuri de săgeți identice sau foarte asemănătoare ivite în urma săpăturilor din necropola de la Zimnicea. Aici se întâlnește tipul cu trei muchii, majoritatea exemplarelor sale datându-se în sec. al IV-lea, iar câteva și în sec. al III-lea î. Ch.⁶⁰ Tipul respectiv apare și în descoperirile din câmpia Brăilei, în morminte scitice, datate pe această bază în sec. al IV-lea î. Ch.⁶¹

Cel de-al patrulea vârf de săgeată, cu dulie mare și barbeluri lungi (fig. 7/6), se detașează net de cele prezentate mai sus, atât prin morfologie și dimensiuni sensibil mai mari, cât și prin materialul din care a fost confecționat — fierul. Acest tip de vârf de săgeată se întâlnește considerabil mai rar decât cel la care ne-am referit precedent, numărul de obiecte de epocă geto-dacică cu care se pot invoca paralele fiind foarte redus. Această situație i-a îndemnat, pesemne în urma unei comparații generale, pe cercetătorii Glodariu și Iaroslavschi să le socotească a fi „feudale”⁶². Totuși, câteva vârfuri de săgeată descoperite la Vlădiceasca (locuința nr. 41, datată larg în sec. III și până în prima jumătate a sec. al II-lea î. Ch., din lipsa unor repere cronologice pertinente⁶³), Popești (piesă fragmentară aflată în mantaua bogatului tumul nr. 4, amenajat în prima jumătate a sec. I î. Ch.⁶⁴) și Ocnița, unde un exemplar analog provine din sectorul nordic al acropolei asupra căruia nu s-au putut face observații stratigrafice⁶⁵, încât nu ne putem bizui decât pe cronologia generală a cetății nr. 1, respectiv sec. al II-lea î. Ch. - I d. Ch.⁶⁶ după D. Berciu, dar mult mai probabil sec. I î. Ch. - I d. Ch., potrivit amendărilor propuse de M. Babeș⁶⁷, demonstrează limpede că ele constituiau un element propriu, chiar dacă mai rar întâlnit, în panopia armelor geto-dacilor. În același timp e îngăduită, relativ probabil, plasarea exemplarului de la Coțofenii din Dos cândva în cadrul așa-numitei faze „clasice” a civilizației geto-dacice.

⁵⁸ E. Moscalu, *Dacia N.S.*, 21, 1977, 332, fig. 6/9 și 9/7-11. Autorul opinează pentru încadrarea tipului în sec. I î. Ch. Afirmă, totodată, că acesta „ne dérive pas des flèches de type scythe à trois arêtes” așa cum sunt și trei dintre exemplarele de la Coțofenii din Dos.

⁵⁹ I. Olodariu, E. Iaroslavschi, 136, fig. 68/1-3.

⁶⁰ A.D. Alexandrescu, *Dacia N.S.*, 24, 1980, 54-55, fig. 66.

⁶¹ V. Sârbu, *SCIVA*, 34, 1, 1983, 36-37, fig. 12/1.

⁶² I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *op. cit.*, 136, nota 692. „... săgețile de tip IV la E. Moscalu credem că sunt feudale”. motiv pentru care nu au ilustrat și discutat tipul respectiv în lucrare. Pentru opinia contrară, vezi E. Moscalu, *op. cit.*, 333, fig. 9/13, 19.

⁶³ G. Trohani, *Cercetări arheologice*, 2, 1976, 96, tabelul 2, fig. 5/4.

⁶⁴ A. Vulpe, *Thraco-Dacica*, 1, 1976, 201, fig. 11/5; pentru datarea tumulului vezi p. 215.

⁶⁵ D. Berciu, *Buridava*, București, 1981, 72, pl. 72/5.

⁶⁶ *Ibidem*, 58-62.

⁶⁷ M. Babeș, *SCIVA*, 33, 2, 1982, 250-257.

Între piesele de zăbală, singura descoperită este o psalie de fier bine conservată, cu una dintre extremități ușor îndoită, dar la care se observă ușor forma unui „S”, privind din profil (fig. 5/3). Mijlocul ei prezintă două zone aplatizate, străbătute de câte un orificiu. Acest tip de obiect este și el bine cunoscut prin intermediul altor descoperiri de epocă, între care amintim pe cele de la Zimnicea⁶⁸, unde astfel de piese corespund înmormântărilor făcute în sec. al IV-lea î. Ch., mai cu seamă în a doua sa jumătate⁶⁹. Alte psalii foarte asemănătoare celei de la Coțofenii din Dos intră în componența unor zăbale provenite din regiunea Vraca (nord-vestul Bulgariei), unde în genere sunt databile în a doua umătate a sec. al IV-lea î. Ch. Toate acestea se includ unui prototip „grecesc”⁷⁰. În lucrarea sa despre zăbalele din epoca fierului, Wolfgang M. Werner așază psaliile la care ne refeream în categoria zăbalelor din tipul VI, a căror apariție are loc în timpul sec. al IV-lea î. Ch. și se extind în Europa de sud-est⁷¹. Deși autorul distinge două variante subsumate tipului (A — cu psalie în formă de „S” și B — cu psalie în formă de „C”), potrivit concluziilor sale, acest lucru nu aduce un plus de precizie cronologică⁷².

Între obiectele de metal amintim și câteva lame de cuțit și cosor de dimensiuni și tipuri diferite (fig. 5/2, 5-7; 7/1, 8), curențe și ele în epocă. Exemplarele de la Coțofenii din Dos s-au păstrat în condiții proaste, fiind din fier.

Tot din săpăturile de la Coțofeni provin și două inele de bronz de dimensiuni mici (fig. 4/12-13). Unul dintre ele, (fig. 4/12) este păstrat în stare bună încât pe modulul său se distinge cu oarecare ușurință reprezentarea unei sălbăticiuni (câprioară?). Pe celălalt (fig. 4/13), foarte asemănător ca dimensiuni generale, din cauza deteriorării, reconstituirea imaginii de pe modul este anevoioasă. Totuși, se pot distinge extremitățile membrilor anterioare ale unui patrupe (probabil tot un cervideu), încât s-ar putea avansa concluzia unei paralele posibile între reprezentările care figurează pe cele două piese. În urma cercetărilor din cimitirul de la Zimnicea au fost scoase la lumină mai multe inele de mici dimensiuni, purtând pe șatoane decor figurativ, reprezentând păsări ori cervidee. Într-un mormânt (C₁M10) s-au aflat nouă astfel de piese⁷³. Potrivit autorului săpăturii, toate inelele provin din morminte încadrabile în sec. al IV-lea și al III-lea î. Ch.⁷⁴

La Coțofenii din Dos s-a descoperit și un obiect de bronz de forma unui disc (fig. 4/14), purtând pe el un decor al cărui element principal îl constituie câteva cerceule concentrice. Nu dispunem în prezent de paralele grăitoare.

⁶⁸ A.D. Alexandrescu, op. cit., fig. 68.

⁶⁹ A.D. Alexandrescu, *Dacia N.S.*, 27, 1983, 73.

⁷⁰ V. Zirra, *Hamburger Beiträge zur Archäologie*, 7, 1981, 117-118, Abb. 2/2-3.

⁷¹ Wolfgang Werner, *Eisenzeitlichen Tensen an der unteren und mittleren Donau*, PBF, Abteilung XVI, Band 4, 1988, 45-46, 118, Taf. 22.

⁷² *Ibidem*, 118.

⁷³ A.D. Alexandrescu, op. cit., 24, 51.

⁷⁴ *Ibidem*, 53, fig. 51.

Singurele obiecte din metal prețios întâlnite în cursul numeroaselor campanii de cercetări au fost o brățară (fragmentară), făurită dintr-o bară torsionată⁷⁵ de argint (fig. 4/10) — pentru care deocamdată este dificil de invocat analogii în epocă — și un cercei (de asemenea, de argint), lucrat în tehnica filigranului (fig. 4/11), care vădește mai degrabă o influență sudică, dacă nu cumva ar putea fi vorba de un import propriu-zis⁷⁶. Frapantă se înfățișează asemănarea acestuia cu cerceii reprezentați pe lobii urechilor personajului feminin conturat pe cnemida nr. 1 din mormântul „princiar” de la Agighiol, datat inițial în preajmă de 400 î. CH.⁷⁷, apoi redatat, în urma unor investigații mult amplificate și amănunțite, în cea de-a doua jumătate a sec. al IV-lea î. Ch.⁷⁸ Alte paralele grăitoare se pot stabili cu cerceii de la Hanska-Lutăria (mormântul 31, exemplar de aur⁷⁹; din păcate, inventarul său nu e destul de relevant, încât datarea rămâne mai degrabă generală, respectiv sec. IV-III î. Ch.) și Holodnii Jar (lângă Smela, într-unul dintre cele 3 morminte de înhumare din curganul 20; prezența unei oglinzi și a unui inel în inventarul defunctului permite plasarea înmormântării în sec. al IV-lea î. Ch.⁸⁰). Pe baza acestor considerații e admisibilă încadrarea cercelului de argint de la Coțofeni din Dos în sec. al IV-lea î. Ch., cu atât mai mult, cu cât el a ieșit la iveală într-o locuință anterioară edificării zidului de cărămidă arsă.

Atât stațiunea de la Bâzdâna,⁸¹ cât și cea de la Coțofeni au dat la iveală câte un ciocan confecționat din fier (fig. 7/7), foarte asemănătoare între ele. Amândouă sunt de dimensiuni mici, încât apare destul de evident că trebuie să fi fost utilizate pentru îndeletniciri care presupuneau o anumită finețe. La Bâzdâna, mediul din care provine unealta corespunde sec. IV-III î. Ch.⁸².

În sfârșit, ultimul obiect la care ne referim este o bară de fier de mici dimensiuni, cu secțiune rectangulară (fig. 7/2). Nefiind ascuțit la nici unul din capete, este dificil de presupus o funcționalitate clară. De aceea, mult mai probabil,

⁷⁵ V. Zirra în *Gomolava — Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donauiederrung und Südosteuropas*, Band 1, Symposium Ruma, 1986, Novi Sad 1988, 188, fig. 4.

⁷⁶ *Ibidem*, fig. 4.

⁷⁷ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, 45, fig. 13. Cerceii ligurați sunt tot triunghiulari, cu un peduncul curb, terminat cu un mic buton, iar decorul pe care îl poartă este de aceeași factură. Asemănarea pare atât de evidentă, încât e dificil de presupus că meșterul argintar nu a avut în vedere un prototip al podoabei pe care a reprezentat-o.

⁷⁸ P. Alexandrescu, *Dacia N.S.*, 27, 1983, 48.

⁷⁹ I.T. Niculiță, *Severnii frakiji*, Kișinev, 1987, 147, fig. 41/5; Idem, *Getiv VI-III vv. d.n.e. v Dnestrovska-Karpatsskih zemliah*, Kișinev, 1977, 105-106, fig. 11/1; V.L. Lapușnean, I.T. Niculiță, M.A. Romanovskaia, *Pamiatniki rannevo zhelezno vo veka*, Kișinev, 1974, 50, fig. 14/3.

⁸⁰ E. Pokrovska, *Arheologija Kiiv*, 10, 1957, 67, fig. 1/12. Deși cei doi cercei din curganul 20 sunt piramidali (foarte probabil în formă de tetraedru regulat), fețele acestora reflectă o manieră de lucru asemănătoare celei utilizate la făurirea exemplarului de la Coțofeni din Dos ori Hansca-Lutăria. Pentru cerceii de la Holodnii-Jar vezi și A.I. Meliukova, *Skifija i frakijski mir*, Moskva, 1979, 230 și nota 384, fig. 34/25.

⁸¹ C.M. Tăulea, *op. cit.*, fig. 7/3.

⁸² *Ibidem*, 24.

avem de-a face cu un semifabricat (prefabricat), așteptându-și rândul pentru a fi prelucrat.

Urmărind obiectele mărunte descoperite în așezarea fortificată de la Coțofenii din Dos, se poate, credem, observa că, independent de condițiile de descoperire de la fața locului, pe baza analogiilor care se pot stabili cu obiecte aflate în urma cercetării altor monumente arheologice din spațiul getic, acestea sunt încadrabile în marea lor majoritate în perioada secolelor al IV-lea și al III-lea î. Ch. Ne referim mai cu seamă la fibulele traco-getice (fig. 4/1-6), dar și la psalie (fig. 5/3), la vârfurile de săgeți (fig. 7/3-5), cercel (fig. 4/11), cât și la inele (fig. 4/12-13) ori ciocan (fig. 7/7). Toporul cu arpioare (fig. 5/1), deși se află la limita târzie a cronologiei sale, este și el compatibil cu încadrarea propusă anterior. În ordine cronologică, singurele piese străine acestui orizont sunt fibula linguriță (fig. 4/8), fibula cu balama (fig. 4/9) și vârful de săgeată cu barbeluri lungi (fig. 7/6), databile în Latène-ul târziu. Un nivel de locuire corespunzător cronologic acestor piese nu a fost identificat prin cercetările sistematice din așezare, încât prezența lor rămâne mai dificil de explicat.

În concluzie, secvența cronologică acoperită de obiectele mărunte recuperate din vestigiile așezării întărite de la Coțofenii din Dos începe cândva în a doua jumătate a sec. al IV-lea și se încheie în sec. al III-lea î. Ch. (mai probabil către mijlocul său), corespunzând unei locuiri care va fi durat aproximativ trei sferturi de veac.

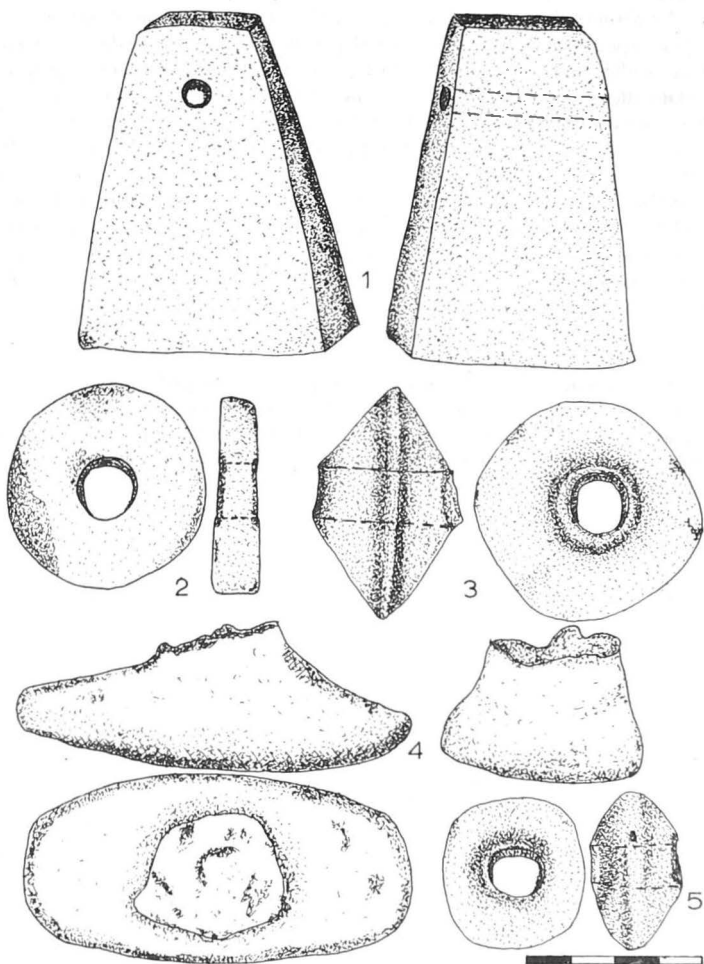


Fig.1

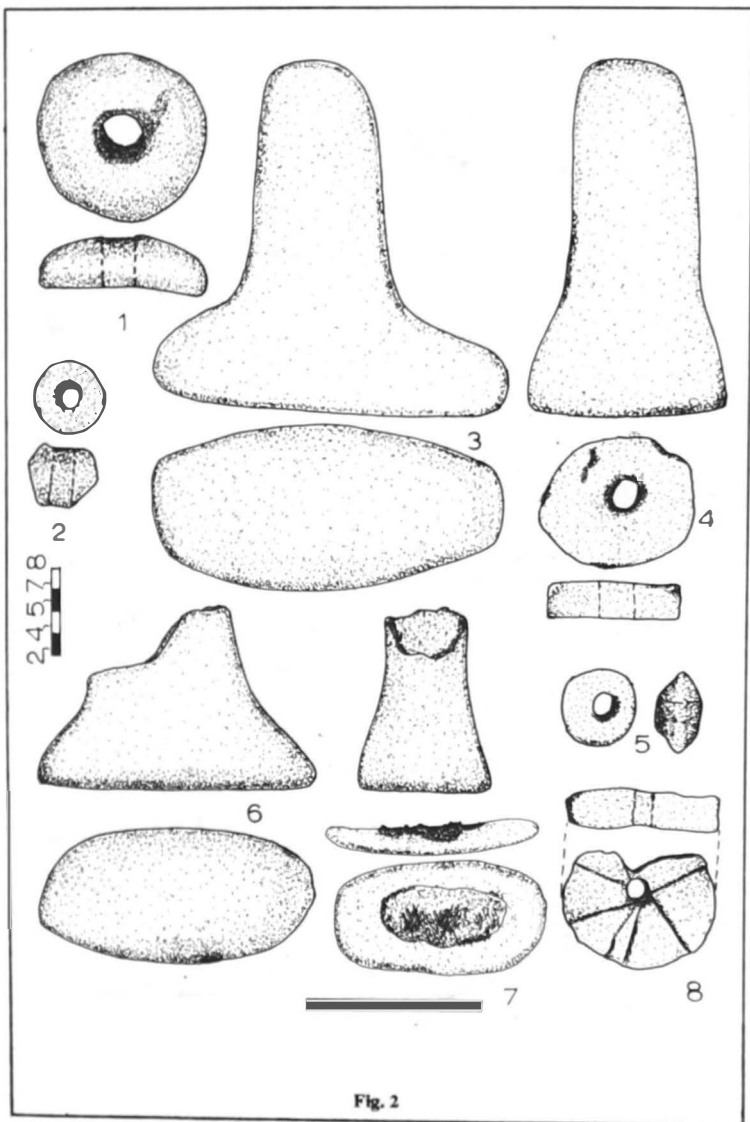


Fig. 2

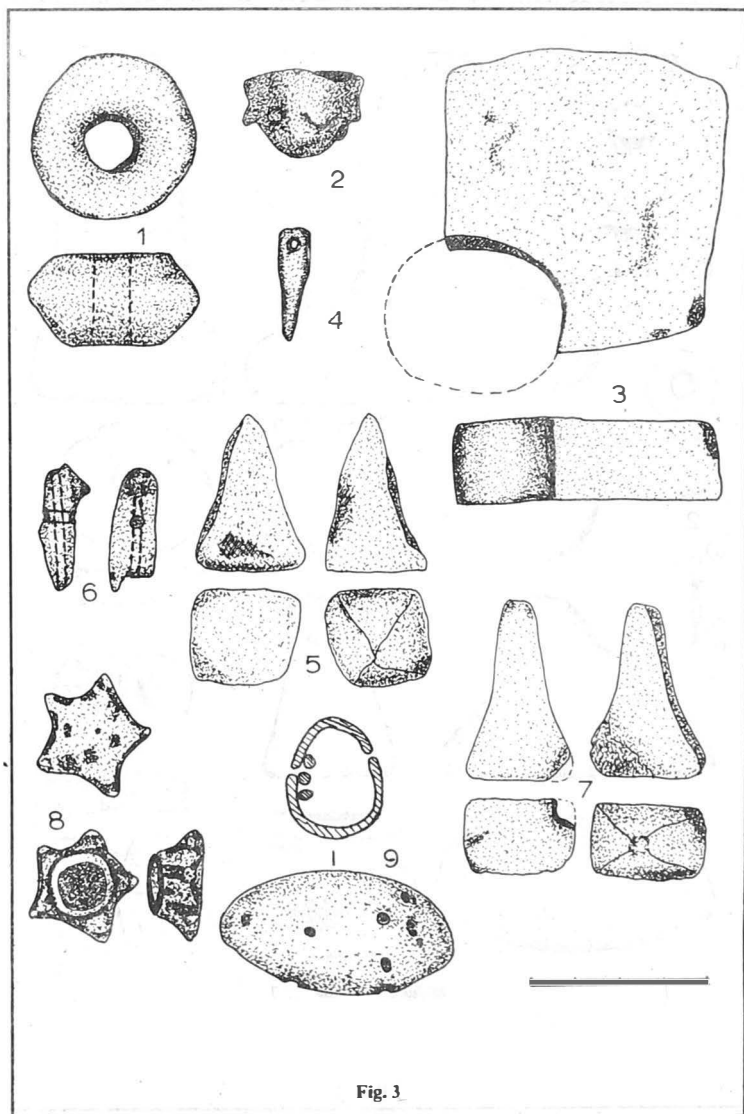


Fig. 3

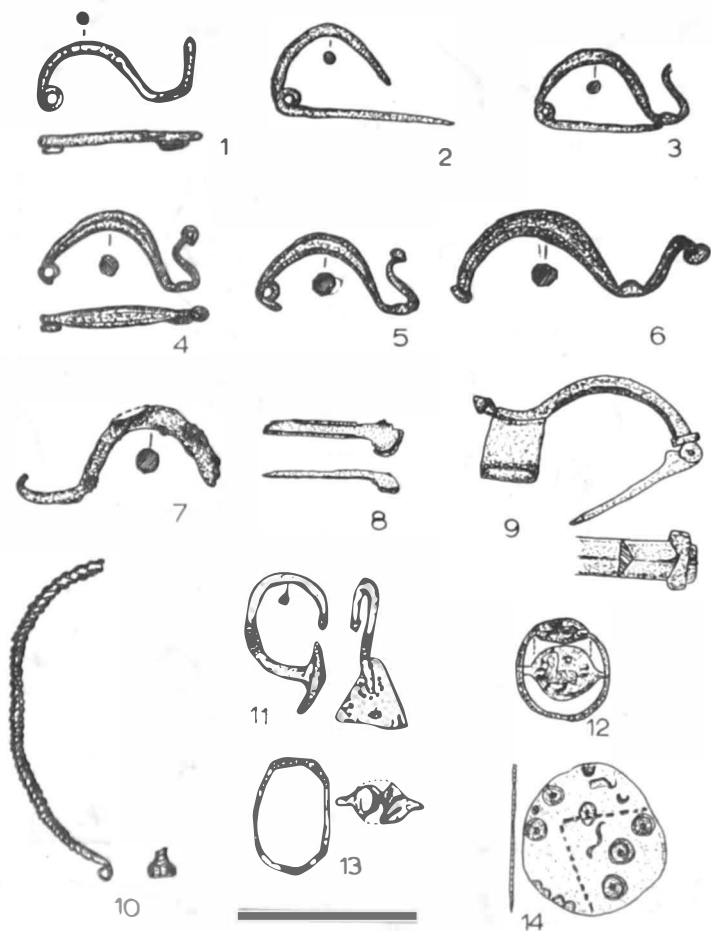


Fig. 4

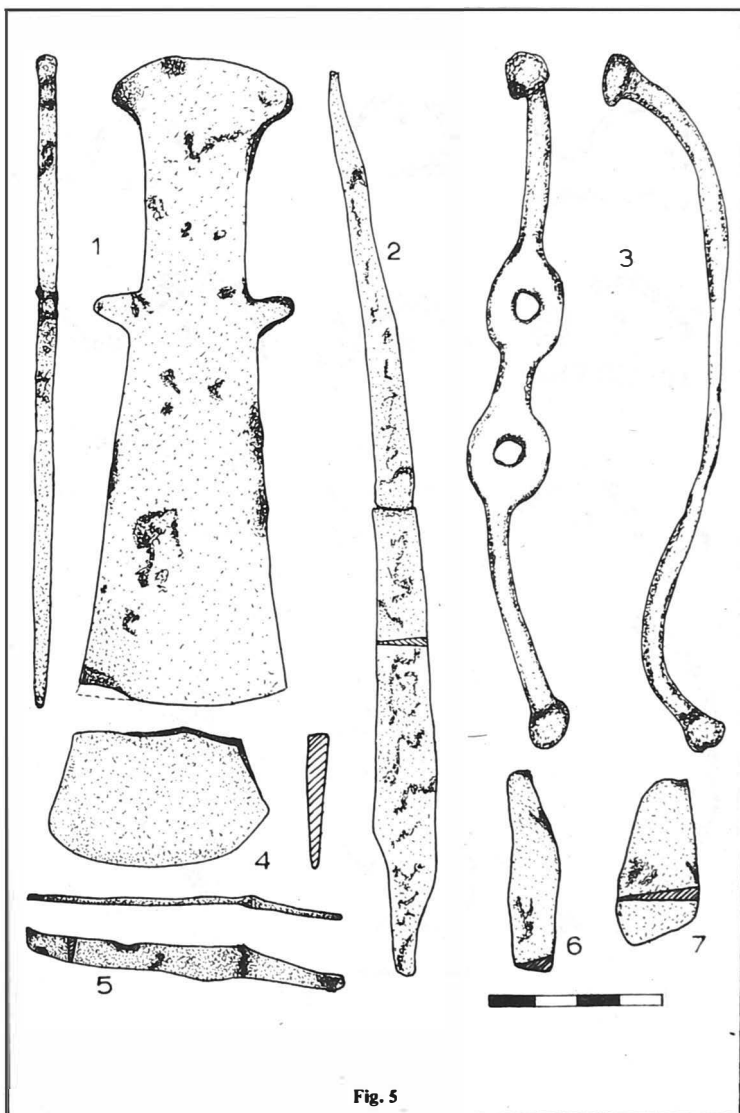


Fig. 5

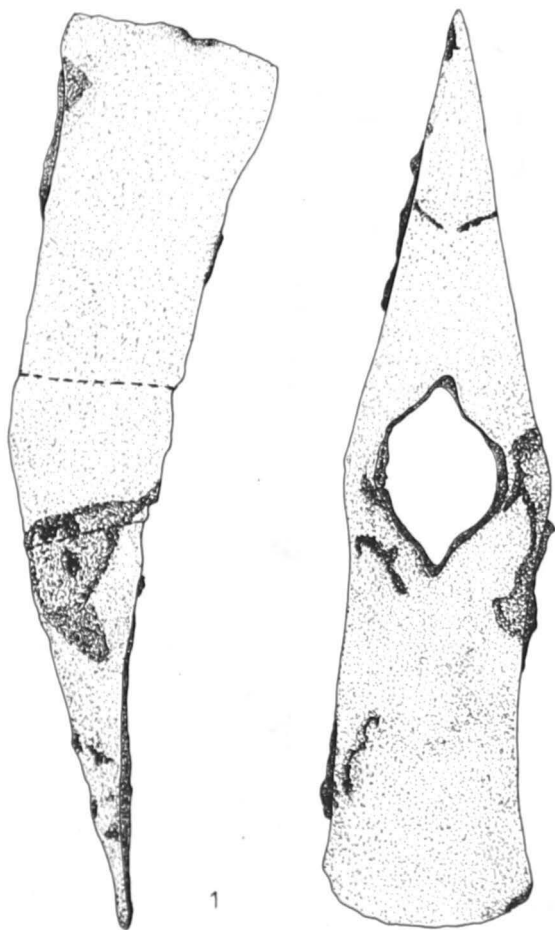


Fig. 6

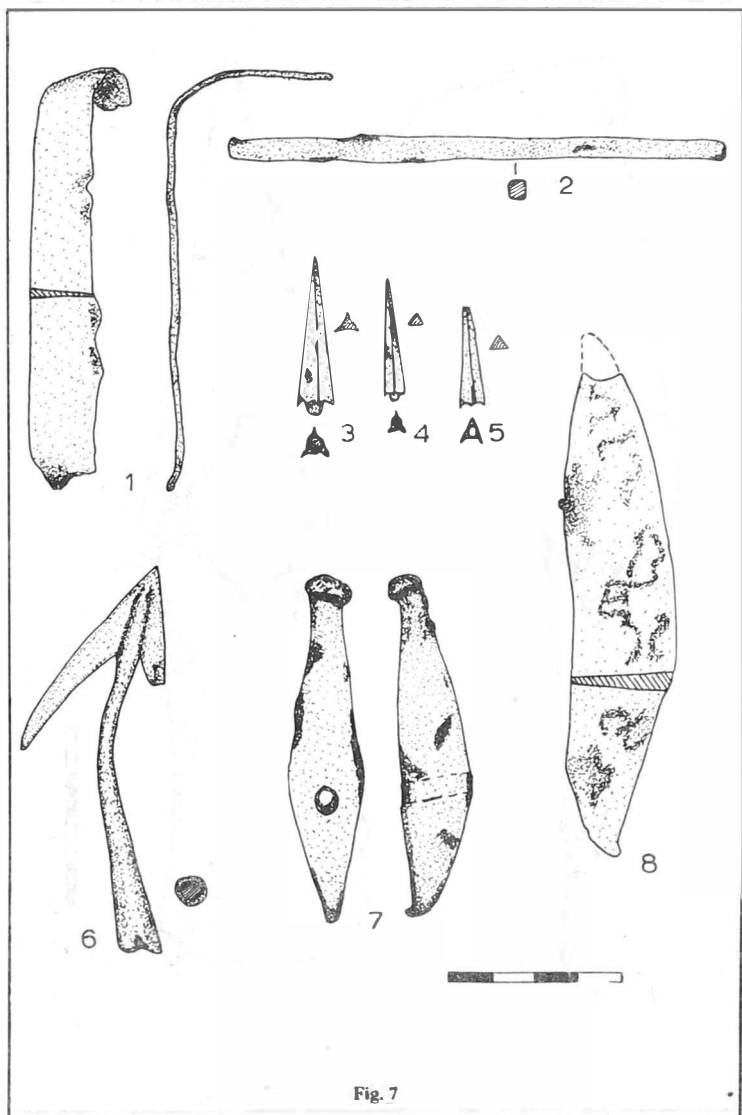


Fig. 7